

Aksjonsforskning – ansats til en historisk systematikk

Olav Eikeland

OsloMet – storbyuniversitet

Abstract: The following text attempts, without pretending completeness, to analyze approaches to action research based on where and how they position themselves socially, on how they work, and on their actual basic distinctions. The result is a tentative typology presented roughly historically, which cuts through the many labels typical of current action research. Different approaches are useful, each for different purposes. Still, most circle consciously or subconsciously around some form of “practice” which works as a standard of measurement or quality criterion. The conclusion is that there is a certain *sine qua non* in the field of action research, i.e. a form “toward which, ways of doing things tend to evolve from a wide variety of starting points”.

Keywords: action research, action research history, applied social research, applied social research, collaborative research, field experiments, immanent critique, practitioner research, praxis, value orientation

Innledning

De siste tiårene har det kommet flere versjoner av «*Handbook of Action Research*» (Reason & Bradbury, 2001; 2008; Noffke & Somekh, 2009; Bradbury, 2015) og til og med en «*Encyclopedia of Action Research*» (Brydon-Miller & Coghlan, 2014). Kemmis (1994) hevdet i orienteringsartikkelen om «action research» i *International Encyclopedia of Education Research and Studies* at aksjonsforskning «has become something of a worldwide movement». I 2020 er denne bevegelsen så stor både blant profesjons- og organisasjonsforskere og blant tilsvarende praktikere at

Sitering av denne artikkelen: Eikeland, O. (2020). Aksjonsforskning – ansats til en historisk systematikk. I S. Gjøtterud, H. Hiim, D. Husebø & L. H. Jensen (Red.), *Aksjonsforskning i Norge, volum 2: Grunnlagstenkning, forskerroller og bidrag til endring i ulike kontekster* (Kap. 7, s. 191–223). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.121.ch7>
Lisens: CC-BY 4.0.

«empiriske» forskere på disse feltene kan kritiseres for ikke å registrere bevegelsen som «empirisk fenomen». Likevel mangler helhetlige, samlende og systematiske historiske oversikter som tar aksjonsforskning opp i sin fulle bredde som fenomen og praksis: dvs. aksjonsforskningens tematiske og metodologiske variasjon, dens sosiale, kulturelle og geografiske utbredelse, dens historie og forhistorie, filosofiske dybde og validitet, dens relevans, nytte, hensiktsmessighet og begrensninger for forskjellige formål og kontekster. McKernan (1996) leverer likevel en interessant oversikt som følger aksjonsforskningen innen organisasjonsstudier, lokalsamfunnsutvikling og utdanningsforskning fra tidlig i det 20. århundret.

Heller ikke denne teksten leverer noen dekkende historisk eller systematisk oversikt eller et samlet bilde av aksjonsforskningens utvikling i noe enkeltland. Fremstillingen er argumentativ og prinsipiell og bygger på omtrent 35 års deltakelse og erfaring fra feltet. Referansene illustrerer hovedsakelig prinsipielle poenger. Artikkelen tar imidlertid et skritt i retning av en slags typologi. Uten pretensjon om fullstendig dekkende eller gjensidig utelukkende kategorier, forsøker teksten å sortere typer av tilnærminger med en selvoppfatning som «aksjonsforskning» eller liknende, og å behandle dem i en noenlunde historisk rekkefølge. Artikkelformatet tillater likevel bare sjablongmessige trekk. Teksten antyder en analyse av metodisk praksis som grunnlag for en sortering: Hvilke «grep» og distinksjoner benyttes; hvordan, hvor og hvorfor posisjonerer de seg i et sosialt landskap?

Aksjonsforskning som fenomen

Ankommer man som novise, møter man først aksjonsforskning som fenomen, dvs. som «tilsynekomst» (*appearance*). Man møter merkelapper (*labels*) oppfunnet av merkelappenes forsvarere. Merkelappene er imidlertid mange, som: «kritisk utopisk», «collaborative», «cooperative», «participatory», «kritisk-dialogisk», «sokratisk-fenomenologisk», «demokratisk-dialogisk», «didaktisk», «sosial-konstruksjonistisk» eller «practitioner». For utenfra-kommende blir dette lett overveldende og forvirrende, hvis man ikke som nybegynner sosialiseres «dogmatisk» inn i én bestemt lokal måte – «vår måte» – å gjøre det på. Bildet kompliseres også av at beslektede

tilnæringsmåter som f.eks. «action science» (Argyris et al., 1985), «developmental work research» (Engeström, 2005), «filosofisk praksis» (Achenbach, 1984; Marinoff, 2001; Raabe, 2001), «design research» (Collins et al., 2004), «intervention research» (Fraser, 2009; Rothman & Thomas, 1994), «engaged research» (Mikesell et al., 2013), «improvement science» (Bryk et al., 2010), «autoetnografi» (Jones, 2013), «interaktiv forskning» (Svensson et al., 2007) og «kvasi-eksperimentell forskning» (Cook & Campbell, 1979) *avviser* familienavnet «aksjonsforskning». Aksjonsforskningens praksisorientering har dessuten mange historiske og filosofiske forgjengere og aner hos Aristoteles, Montaigne, Vico, Hegel, Marx, Dewey, moderne eksperimentalisme, fenomenologi, hermeneutikk og eksistensialisme og andre.

Merkelappene fungerer som erklæringer, posisjoneringer og grensemarkeringer. De tiltrekker eller frastøter både hverandre og utenforstående. Innholdsmessig er de imidlertid vanskelig å skille. Bak merkelappene overlapper innholdet. Samtidig snakkes det forskjellige sosiolekter eller «skoliolekter». De opererer med forskjellige referanser i forskjellige kontekster – utdanning, organisasjon, privat, offentlig, profesjon, lokalsamfunn, kollektiv eller individuell tilnærming o.a. med forskjellige nasjonale, politiske, institusjonelle o.l. forutsetninger og føringer – som tas for gitt uten tydelig artikulering. Forskjellige merkelapper skjuler likheter. Merkelappene representerer verken en «gjensidig utelukkende» eller «fullstendig dekkende» kategorisering. Samtidig finnes det forskjeller som heller ikke følger merkelappene, men som sjelden tematiseres. Slik fremstår «aksjonsforskning» som fenomen som et *kaleidoskopisk* mangfold for noen, et «*kakeidoskopisk*» kaos for andre.

Mangfoldet av merkelapper, metoder og historiske aner skaper imidlertid et fragmenterings- og sekterismeproblem. Det bidrar til å svekke aksjonsforskningen som helhet, tatt i betraktning dens status som «marginalisert» tilnærming, ifølge Cunningham (1993, s. 3f.) som et samfunnsvitenskapelig og metodologisk hittebarn (*orphan*) uten klar institusjonell plassering.¹ Behovet er stort for en aksjonsforskningsintern,

1 Betydningen av institusjonell forankring og organisatorisk tilrettelegging er undervurdert. Blant Aristoteles' *lógos*-former har 1a) retorikken, 2a) didaktikken, 3a) deduktivismen og 4a) *deinótês* (*cleverness, smartness*) alle slik forankring i hhv. 1b) politikk, rettsvesen og moderne «borgerlige offentlighet», 2b) moderne skolesystemer, 3b) moderne forskning og vitenskap og 4b) moderne

kritisk-dialogisk «*Auseinandersetzung*» og gadamersk «horisontsmensmelting» som kan relatere variantene til hverandre.² Jeg vil imidlertid først forsøke å komme på baksiden av merkelappene gjennom en kortfattet, delvis historisk, delvis systematisk analyse.

Jeg diskuterer likevel ikke merkelapper, men presenterer prinsipielle varianter for å oppklare forskjeller som skjuler seg usystematisk bak fellesbetegnelsen «aksjonsforskning». I noenlunde historisk rekkefølge behandles: 1) omplassering av eksperiment, 2) «feedback» av forskningsresultater, 3) forskningseksperise i «folkets tjeneste», 4) forskere og forskning nyttig for praktikere, 5) samarbeid mellom forskere og praktikere i utviklingsarbeid, 6) mot-kulturell praktikerforskning eller innenfra-forskning og 7) immanent kritikk. Heller ikke disse utgjør gjensidig utelukkende eller fullstendig dekkende former. Det som møter oss, er overlappende avskygninger, glidende overganger og blandinger. Praksisformene er imidlertid forskjellige. Det samme er validitetsutfordringene tilknyttet praksisformene. Derfor er sortering viktig.

Fellestrekk ved aksjonsforskning

Til tross for forskjeller i oppfatninger og erklæringer om aksjonsforskning går noe igjen. Alle er opptatt av avstanden mellom «teori» og «praksis» og søker en mer anvendbar, praksisrelevant forskning. Bekymringen over «verdensjern» og «fremmedgjørende» teori har aksjonsforskningen imidlertid felles med behavioristisk forskning (Lattal & Laipple, 2003; Marr, 2003). Det gjentas ofte at aksjonsforskning skal bidra til forbedret praksis og forbedret teori (Rapaport, 1970). Likevel er aksjonsforskningen primært opptatt av at kunnskapsproduksjon eller «teorianvendelse»

økonomisk teori og praktisk økonomisme. Den viktigste *lógos*-formen, nemlig 5a) kritisk dialog, har imidlertid aldri hatt en institusjonell plassering, selv om det lå impulser og potensial i urkristendommens og gnostisismens oppdagelse av «veien» (*hê hodós*). Urkirken kunne ha organisert en *mot*-offentlighet, men maktet ikke å motstå den allmenne «oikifisering» av antikkens samfunn under utviklingen av keiserdømmet (fra prinsipat til dominat, fra *pólis* til *oikos tou theou*). 5a) mangler fortsatt institusjonell plassering (Eikeland, 1997, 2008a, 2018a).

2 «*Auseinandersetzung*» står uoversatt. «Confrontation» eller «debatt» er misvisende. Ordet betyr et møte hvor man sammen analyserer hverandres ståsteder, verken stanging eller slissing. «Kritisk-analytisk dialog» nærmer seg.

er «nyttig» for handling, gjennomføring, endring, forbedring, utvikling, læring o.l. Teoribevissthet og -bidrag er sjeldne. Konsekvensen er en overvekt av prosjektfortellinger fra feltet.

Aksjonsforskere flest henviser til en forsknings- eller læreprosess med gjentakende *faser* som veksler mellom handling og refleksjon, gjerne omtalt som en «læringsspiral» eller «læringssyklus» (Jensen & Eikeland, 2020). Hva «praksis», «nytte», «endring», «utvikling», «erfaring», «teori» o.l. betyr, samt varierende antall og innhold i forskjellige spiralfaser, diskuteres og sammenliknes imidlertid sjelden.

Følgende fyndord tilskrives Kurt Lewin (Marrow, 1969): «*in order to understand it, you have to change it*». Fyndordet legitimerer en «normativ» styring av aksjonsforskningen, dvs. intervensjon og forandring av omgivelser og studieobjekter (mennesker, organisasjoner, samfunn) for å fremme antatt utbredte «verdier», allment eller i bestemte grupper, eller som forskerne selv forfekter (jf. 2.1.3). Hvilke *typer* endring man fremmer, diskuteres sjelden (Eikeland, 2018b). Aksjonsforskere flest identifiserer seg ikke med den naturvitenskapelige eksperimentalismens tekniske-rasjonelle mål om «*prediction and control*». Fyndordet minner likevel om hva eksperimentalismens «far», Francis Bacon (1960) hevdet på 1600-tallet (Eikeland 2007, 2018b). Skal man forstå hva aksjonsforskning er som praksis, må man imidlertid bakenfor fenomener, fyndord og merkelapper og studere aksjonsforskning, dvs. de forskjellige merkelapp- og fenomenproducentene innenfra.

Aksjonsforskning i praksis. Historiske varianter – flere bølger eller faser

Aksjonsforskningens historie kan deles i faser (Eikeland, 2006a). Den første (3.1) startet mot slutten av 1930- eller begynnelsen av 1940-tallet i USA. Den ebbet ut i løpet av første halvdel av 1960-tallet. Etter (3.2) en mellomperiode (1960–1975) vokste den siste (3.3) frem lokalt, ukoordinert og parallelt «nedenfra» i en rekke land og kontekster på alle kontinenter fra omkring midten av 1970-tallet. Den vokser fortsatt i 2020. Det er likheter, men også forskjeller. Første fase videreførte en optimistisk tiltro til «mainstream» forskning og til eksperimentet som en progressiv

historisk kraft. Den siste sprang ut av en motkulturell, sivilisasjons- og vitenskapskritisk holdning utbredt på 1970-tallet hvor det vitenskapelige etablissement med dets reduksjonisme og tekniske formålsrasjonalitet ble en del av problemet. Blant formene nevnt ovenfor tilhører 1, 2 og 3 første fase, 4 og 5 er overgangsformer, 6 og 7 tilhører andre fase.

Første aksjonsforskningsbølge - 1940-1960³

Betegnelsen «action research» oppsto sannsynligvis i John Colliers (1945) prosjekt fra 1933 i «*The U.S. Indian Administration*». Vanligvis får Kurt Lewin (1946) æren. Lewin kom som eksperimentell – intervenserende – psykolog til USA på 1930-tallet som flyktning fra Nazi-Tyskland. Han oppfattet «aksjonsforskning» primært som bruk av vitenskapelige metoder og resultater i løsningen av samfunnsmessige problemer. Spørsmålet var hvordan forskning og kunnskap kunne anvendes direkte i løsningen av sosiale problemer, særlig minoritetsgruppers utfordringer, men også metodologiske utfordringer angående såkalt «ekstern validitet» av eksperimentell laboratorieforskning. Colliers variant var mindre eksperiment-påvirket, men mer medvirkningsbasert i forskningsprosessene og kunnskapsutviklingen enn Lewins opprinnelige «social engineering». Colliers tilnærming videreføres i Coreys (1953) «teacher research», som bygger eksplisitt på John Dewey. Både Lewin og Dewey hadde tro på «eksperimentering» eller «forsøk» – en bearbeidet form for prøving og feiling – omplassert fra avstengte laboratorier til hverdagsliv i lokalsamfunn og familier, på arbeidsplasser og skoler, som metode for forbedring, læring og demokratisering.

Lewin skrev om «felteksperimenter». Det gjorde også de norske samarbeidsforsøkene fra midten av 1960-tallet, veiledet av forskere fra Arbeidsforskningsinstituttet (AFI) i Oslo og Institutt for industriell miljøforskning (IFIM) i Trondheim. Blant Lewins lærdommer er nettopp: «For å forstå det må du forandre det». Passiv-reseptiv avstandsobservasjon *uten* å påvirke, intervensere eller endre – en avstand samfunnsforskningens hovedstrøm har anstrengt seg for å opprettholde – er for det

---

3 Lippitt (1949), Corey (1953), Shumsky (1958), Whyte & Hamilton (1964), Marrow (1964) eksemplifiserer første bølge.

første umulig, men også utilstrekkelig for å forstå den studerte gjenstanden. Lewins «funn» var bl.a. at medvirkning og demokratisk lederskap bidrar til bedre integrasjon. Han skilte imidlertid ikke «action research» fra «social engineering» eller «praxis» fra «teknikk». Tilsvarende mangel preger en av det 20. århundrets betydelige samfunnsvitenskapelige «eksperiment-metodologer» – Don Campbell – i dag frontfigur for såkalt «evidens-basert praksis». Campbell (1978) selv skrev om det han kalte the experimenting society, «committed to action research, to action as research rather than research as a postponement of action», samtidig med at han i tråd med Popper (1957) og en enkel «effektuerende» kausalitetsforestilling» (*causa efficiens*) søkte en «sosial teknologi» for å bedrive «piecemeal social engineering». Aksjonsforskningens første fase inneholdt tilløp til overskridelse av en arbeidsdelt institusjonalisering av samfunnsforskning (Eikeland, 2006b, 2009). Likevel mangler grunnleggende og kritiske kunnskapsteoretiske og metodologiske diskusjoner.⁴ Siden har aksjonsforskningen båret med seg disse manglende avklaringene som indre spenninger (Eikeland, 2018b).

For den første bølgen var imidlertid ikke «aksjonsforskning» en egen tilnærming på siden av eller i opposisjon til konvensjonell forskning, slik den ble senere. Lewins krets i spissen for aksjonsforskningen på 1940-tallet var samtidig forfattere av en innflytelsesrik «mainstream»-metodebok, nemlig SPSSI's «*Research Methods in Social Relations*» (Jahoda, Deutsch & Cook, 1951). Tilbakeblikket fra 1981-utgaven klargjør utgangspunktet:

Current concerns for applications and social problems emanate from one of the founders of SPSSI, Kurt Lewin. Interested in the major social issues of his time, Lewin translated his concerns into research on such topics as intergroup conflict, worker productivity, and leadership. He saw these projects as “action research”, combinations of experiments and applications. Lewin felt this research could benefit society, and advance scientific knowledge as well.⁶

4 Jfr. Chein, Cook & Harding (1948a, 1948b) for interessante ansatser.

5 Society for the Psychological Study of Social Issues.

6 Kidder (1981: V). Førsteutgavens bidragsyttere tilhørte Lewins miljø: Marie Jahoda, Morton Deutsch, Stuart W. Cook, Isidor Chein, Leon Festinger, Claire Selltiz, Margot Haas Wormser og William Foote Whyte, som fornyet sin aksjonsforskningsinteresse på 1980 og -90-tallet. Kfr. Whyte & Hamilton (1994, s. 150–158, 313–318), Marrow (1964, 1969), Lewin (1973).

Lewin døde i 1947, men aksjonsforskningsinteressen ble videreført på Tavistock-instituttet i England bl.a. av Eric Trist, Fred Emery og Philip G. Herbst. I USA ebbet fasen ut i løpet av 1960-tallet, men ble videreført i evalueringsforskning, organisasjonsutviklingsarbeid og sensitivitetstrening gjennom National Training Laboratories. Sanford (1970) betrakter den gryende evalueringsforskningen som en transformert videreføring av den foregående aksjonsforskningen.

Aksjonsforskningen oppfattet seg altså *opprinnelig* som en sømløs videreutvikling av eksperimentell psykologi og konvensjonell samfunnsforskning for å finne *løsninger* på samfunnsmessige og metodologiske problemer. Dens forskningsmetodiske *praksis* utfordret grensene for konvensjonell samfunnsforskning. Men ambisjonen var neppe å utvikle en annerledes metodologi og kunnskapsteori eller en eksplisitt problematisering av samfunnsforskningens arbeidsdelte institusjonalisering. De tidlige aksjonsforskerne ville «nå ut» til samfunnsmessige hverdagskontekster, som lokalsamfunn, arbeidsplasser, skoler og familier. Men også i denne første bølgen fantes forskjeller.

Omplassering av eksperiment fra laboratorier til felt

Den viktigste formen var omplasseringen av eksperimentet fra laboratorienes beskyttede og kontrollerte miljø. Laboratorieforskningens «eksterne validitet», dvs. resultatenes overførbarhet – gyldighet og anvendbarhet – *til* hverdagen *fra* laboratoriene, var en allmenn utfordring, spesielt for samfunnsforskningen. Laboratorieresultater kan ikke uten videre anvendes, *både* pga. «eksperimenteffekter» og fordi påvirkningsfaktorene – de uavhengige variablene – i hverdagen er langt flere, historisk-langsiktige, institusjonelt og kulturelt forskjellige, tids- og stedsavhengige, uoversiktlige, gjensidig påvirket av hverandre, umulige å isolere og derfor ukontrollerbare både prinsipielt og praktisk. Forskningsobjektene, dvs. de studerte menneskene, kunne også påvirke resultatene og bli påvirket av ikke-intenderte bivirkninger. Eksperimentering med organisasjoner, grupper eller lokalsamfunn er derfor praktisk, men også etisk vanskelig. Aksjonsforskningens eksperimentomplussing ble derfor kritisert (Cunningham, 1993).

Hovedstrømmen av samfunnsforskning har siden forlatt eksperimentet og forsøkt å bevare den avstanden til studieobjektet den betrakter

som nødvendig for uhildet og kritisk forskning. Sosialantropologien har forsøkt å eliminere effektene av sin feltdeltakelse og å unngå å «go native». Lewins tidlige feltforsøk forsøkte å reprodusere laboratorienes faktorkontroll, senere videreutviklet til «kvasi-eksperimentell design» (Cook & Campbell, 1979). Etisk understreket hovedstrømmen betydningen av anonymisering og studieobjektene «informerte samtykke» (Eikeland 2006b; 2008b). Aksjonsforskningen beveget seg imidlertid i en annen retning ved å invitere studieobjektene til deltakelse i tolkningen av forskningsresultatene (French, 1985; French & Bell, 1990, s. 25; Benne et al., 1975, s. 1–6; Lippitt, 1949) og utfordret dermed den institusjonaliserte avstand og arbeidsdeling mellom forskere og utforskede.

Når studieobjektene blir «studenter» og «forskere» gjennom opphevelse av avstand og arbeidsdeling, transformeres imidlertid kunnskap tendensielt *fra* å være *teoretisk om andre (othering) (theôrêsis)* og *om* hvordan disse «andre» kan påvirkes og manipuleres teknisk (*tékhnê*) gjennom «*prediction and control*», *til* å bli kollegial, felles og delt *praktisk* kunnskap (Eikeland, 1997; 2008a) (*praxis* og *theôría*). Slik sprengete omplasseringen av eksperimentet uforvarende de metodologiske og institusjonelle rammene for moderne samfunnsforskning. Dagens aksjonsforskning omtaler likevel ofte sin aktivitet som «intervensjoner» eller «forsøk» uten at de prinsipielle aspekter og utfordringer ved dette drøftes.

Feedback av forskningsresultater

En annen type tidlig aksjonsforskning var såkalt «*survey-feedback-research*» (French, 1985; French & Bell, 1990). Tilbakemeldingen gjaldt særlig resultatene av spørreundersøkelser, men like gjerne observasjoner o.a. Forskerne sto for forskningsarbeidet, dvs. datainnsamling og -analyse, men *resultatene* ble meldt tilbake til de utforskede for diskusjon og bruk. På 1940- og 50-tallet var dette uvanlig og ble betraktet med mistenksomhet pga. manglende distanse mellom forskere og utforskede. I denne typen *feedback-research* ble imidlertid de utforskede ikke med i utforming av spørsmål eller tolkning av «data». *Feedback research* bar da heller ikke med seg like radikale indre spenninger. I våre dager arbeider mange, særlig konsulenter, med «feedback research».

Den første bølgen utfordret altså ikke *eksplisitt* de konvensjonelle forskningsmetodene og deres validitet. Den oppfattet forskningen primært som «anvendt forskning» hvor arbeidsdelingen mellom forsker og utforsket ble opprettholdt, og forskningens metoder eller resultater ble anvendt for praktiske formål. I den neste formen blir likevel grunnlaget for betegnelsen «anvendt forskning» mer eksplisitt.

Verdi-basert forskning – bruk av forskningsresultater og -metoder

Utfordringer og forskningsspørsmål på 1960- og tidlig 1970-tallet ble gjerne stilt på en «webersk» måte, basert på et skille mellom nøytrale «fakta» og «midler» på den ene siden og «verdier» og «mål» på den andre (Weber, 1904). Forskningsmetoder ble som tekniske instrumenter, betraktet som nøytrale, fakta-produserende midler hinsides uenighet om verdier eller mål. Mål og verdier betraktes som «subjektive preferanser», fakta og tekniske midler som «objektive» og «nøytrale». Modellen går tilbake til David Humes pregning av fornuftsbegrepet som «teknisk fornuft» (Hume, 1739–40, s. 413–418, 457–459). Baritz (1960) tydeliggjorde hvordan tenkemåten legitimerte at hovedstrømmen av samfunnsforskning opererte som «*servants of power*». Ingen forskning er i denne modellen nøytral, selv om metodenes faktaproduserende nøytralitet ikke utfordres. Forskning er uunngåelig verdistyrkt og politisk uten at forskningsmetodene problematiseres, fordi forskjellige verdier og mål bare slår inn i valg av forskningsspørsmål, dvs. hvilke gruppeperspektiver spørsmålene oppstår for og hvilke samfunnsinteresser spørsmålene er viktige for. Når forskningens hovedstrøm tjente maktens, etablissementets, pengenes og kapitalens interesser, så kunne aksjonsforskning o.l. med *samme* faglige legitimitet operere som «motekspertise» og tjene «svake», marginaliserte grupper, underprivilegerte, «folket», «arbeiderklassen» o.l. ved å sette «politisk korrekte» forskningsspørsmål på agendaen og bruke forskning som middel i politisk aktivisme. Innflytelsesrike skandinaviske aksjonsforskningsprosjekter på 1960- og 70-tallet oppfattet seg selv på denne måten (Aubert, 1970, 1973; Løchen, 1970, 1973; Mathisen, 1973). Brox (1990) og Spjelkavik (1995) gjør tenkningen eksplisitt. Metoder og resultater anvendes her for praktiske og politiske mål, ikke teoretiske. Sammen med det nevnte

lewinske fyndord har de weberske skillene bidratt til å begrunne en klar verdiorientering. Verdiorienteringen forblir likevel ekstern og dermed vilkårlig i forhold til fagligheten siden aksjonsforskningen i prinsippet like legitimt kan tjene kapitalinteresser eller folkelige interesser, demokrati eller fascisme.

Den weberske tilnæringsmåten reiste få spørsmål om validiteten til hovedstrømmens *metoder*. Den forble metodologisk naiv ved å kritisere konvensjonell forskning for politisk og moralsk «feil anvendelse» av nøytrale instrumenter og teknikker. Innenfor disse rammene finner likevel begrepet «anvendt forskning» sin klareste form. Metodene, dvs. kravene til «data», observasjon, arbeidsdeling og i mindre grad eksperiment, beholder samme nøytralt-tekniske status, mens forskernes siktemål og verdier kan velges fritt og er forskjellige. Denne oppfatningen av aksjonsforskning som «anvendt forskning» er ennå utbredt. Da Maus og Roll-Hansen (1985, s. 34–37) diskuterte aksjonsforskningen i Norge fra 60-tallet frem til 1985, konkluderte de at «de to begrepene» *aksjonsforskning* og *anvendt forskning* «faller i det vesentlige sammen». Innenfor en webersk horisont består derfor det Løchen (1970) kalte «sosiologens dilemma», som en prinsipielt uforsonlig tautrekking mellom en verdi- og formål-sfære på den ene siden og en fakta og teknikk-sfære på den andre hvor enten «aksjonen» eller «kunnskapen» prioriteres. Metoder og fakta berøres egentlig ikke. *Forsones* kan imidlertid sfærene bare gjennom en annerledes tenkemåte hvor de weberske skillene *oppheves* og de iboende verdiene i forskjellige forskningsmetoder synliggjøres. I aksjonsforskningens siste fase har nettopp den tekniske fornuft som begrunner de weberske skillene, blitt problematisert gjennom kritikk av forskningsmetodene selv samt en problematisering av samfunnsforskningens institusjonalisering og kunnskapsformer. De forskningsmetodiske teknikkene, kunnskapsforståelsen og forskningens institusjonalisering viser seg å ikke være nøytrale og objektive.

Overganger fra første til andre bølge (1960–1975)

Det foreligger intet vannskille verken metodologisk eller i tid mellom aksjonsforskningens første og siste fase. De forskjellige formene eksisterer

både parallelt og sammenblandet under forskjellige merkelapper med mange blandingsformer.

Forskere og forskning nyttig for praktikere

Utfordringene som har drevet aksjonsforskningen fremover, er allmenne og anerkjente. Det gjelder forskningens avstandsbetraktninger i «elfenbenstårn» isolert fra hverdagslivet og medfølgende problemer med relevans og anvendelighet (operasjonalisering). Likeledes eksperimentalismens etisk og praktisk problematiske krav om at forståelse krever forandring, selv om hovedstrømmen av samfunnsforskning har «gitt opp» felteksperimentet som praktisk og etisk problematisk. Dessuten gjelder det tesen om at *all* forskning er verdibasert. Årtier med «positivismekritikk» fra fenomenologer, hermeneutikere, ny-marxister, feminister, post-modernister o.a. har i tillegg grunnleggende problematisert forhold som *både* den opprinnelige eksperimentorienterte aksjonsforskningen og den verdi-orienterte legitimeringsstrategien lot ligge, nemlig begreper som «fakta» og «data», vitenskapens overlegenhetspretensjoner og avgrensningen i forhold til andre kunnskapsformer, forskningens arbeidsdelte institusjonalisering m.m. (Eikeland, 1985, 1995, 2007).

Kompleksiteten i utfordringene er bakgrunn for en utbredt, «pragmatisk», men dermed også nokså likegyldig, holdning overfor strenge krav til forskning. De «politiske korrekte» handlingene og nytten for praktikere har i stedet fått prioritet. Gustavsen (1986, s. 152f.; 1988, s. 234f.) legitimerer en tilsidesettelse av grunnlagsdiskusjonen ved å påpeke at selv om aksjonsforskningen mangler validitet, så er tilstanden ikke bedre for den konvensjonelle «mainstream»-forskningen. Ifølge dette argumentet kan man ikke stille strengere krav til aksjonsforskning enn til konvensjonell forskning. Aksjonsforskningens fordel er at den i det minste er relevant for praktikere, og utvikler teori på demokratisk vis.

Samarbeid og samskaping mellom forskere og praktikere

Mathisen (1989) studerte et utvalg institutter i den norske instituttsektoren. Gjennomgangen bidro til å tydeliggjøre forskjellene mellom «anvendt forskning» og «aksjonsforskning». AFIs instituttmodell for samarbeid mellom forskning og arbeidsliv – forkastet av norske politikere i løpet

av 1990-tallet – ble her fremhevet som modell for instituttsektoren under betegnelsen «problemløsningsfellesskap» mellom forskning og praksis. AFIs «modell» har røtter til den første bølgen bl.a. gjennom personkontakter fra slutten av 1950-årene. Samtidig er AFIs aksjonsforskning en del av den siste bølgen med særtrekk diskutert i Eikeland (1995, 1998a, 2006a, 2017). AFIs prosjekter arbeidet fra midten av 1960-årene for å utvikle organisasjonsformer som tillater økt medvirkning og mulighet for læring i det daglige arbeidet. Tilnærmingen har utviklet seg fra feltforsøk i 1960-årene basert på forskernes teorier og modeller for medvirkning gjennom delvis selvstyrte grupper i arbeidsorganisasjoner, til i økende grad å basere seg på «stakeholders» medvirkning og etter hvert på bred medvirkning fra alle (typer) ansatte, gjerne hele avdelinger eller mindre bedrifter, gjennom dialogkonferanser i *utviklingen* av modeller og teorier, basert på praktikerens arbeidserfaringer. Modellen er basert på samarbeid, men fortsatt på en arbeidsdeling mellom forskere og feltdeltakere. Modellen stammer fra Thorsruds (1976) tanker om teamarbeid mellom forskjellige yrkesgrupper i «problemløsnings-fellesskap» basert på «komplementaritet» mellom forskere og praktikere (Pålshaugen, 2009). I Sverige har enkelte gjort en tilsvarende arbeidsdeling mer eksplisitt i såkalt «interaktiv forskning» (Svensson et al., 2007). Arbeidsdelingen ligger også til grunn for Greenwood og Levins (1998) «co-operative action research», hvor «co-creation» betegner samarbeidet mellom forskere og praktikere. Dagens «samskaping» viderefører dette, men ofte med liten eksplisitt forbindelse til eller anerkjennelse av formens opprinnelse.

En grunnmodell basert på samarbeid mellom forskere og praktikere er med andre ord utbredt og er hensiktsmessig for mange formål. Likevel kan en «essensialisering» av samarbeidsmodellen hemme forståelsen av aksjonsforskningens radikalt kritiske, kunnskapsteoretiske, metodologiske og institusjonelle potensial. En fastholdelse av skillet mellom fakta og verdier stenger også for overskridende videreutvikling av aksjonsforskningen. Tanken om samarbeid mellom forskere og praktikere bygger på en forestilling om radikalt forskjellige kunnskapskilder i hhv. de konvensjonelle forskningsmetodenes empiri og praktisk erfaring. Denne forestillingen kommer imidlertid til kort under et nytt kunnskapsforvaltningsregime (Eikeland, 1998a), når det gjelder forståelse og mestring av

samfunnsmessige endringer hvor nettopp de nevnte skillene og arbeidsdelingene utfordres.

Siste bølge – fra motkultur og separat alternativ til immanent kritikk⁷ (1975 ->)

Den siste aksjonsforskningsbølgen har vokst frem uten klar kontinuitet med de første. Likevel er skillene mellom bølgene ikke klare i tid eller metode. I hverdagen blandes tenkemåtene og praksisformene som i en *bricolage* (Eikeland, 2013). Til omkring 1960 dominerte tanken om omplassering av eksperimentet fra laboratorium til felt aksjonsforskernes selvforståelse. Fra 1960 dominerte skillet mellom subjektive verdier på den ene siden og objektive, nøytrale og fakta-produserende forskningsmetoder på den andre, noe som legitimerte at «forskningen» kunne tjene forskjellige interesser og verdier. Fra midt på 1970-tallet siger positivismekritikkens innsikter inn.⁸ Diskusjoner om kvantitative, kvalitative og historiske metoder i samfunnsforskningen, samt forholdet til naturvitenskapelige metoder, løp gjennom det meste av det 20. århundret. Gjennom fenomenologisk (Heidegger), ny-marxistisk (Lukacs, Horkheimer, Marcuse, Adorno, Habermas, Negt), hermeneutisk (Gadamer), feministisk (Reinharz, 1979, 1992), post-moderne (Lyotard, 1979), kultur-relativistisk (Winch, 1958), «post-kolonialistisk» (Fanon, 1967; Said, 1978) og andre kritikkformer inspirert av Wittgenstein (1953), Polanyi (1958) og Feyerabend (1975, 1978, 1987) ble naturvitenskapelige metoder

7 Eksempler fra denne fasen: Altrichter et al. (1998), Argyris et al. (1985), Atweh et al. (1998), Brooks & Watkins (1994), Carr & Kemmis (1986), Eikeland (2001), Elliott (1976, 1978, 1987, 1991), Greenwood & Levin (1998), Gustavsen (1990), Heron (1996), Juna & Kral (1996), Kemmis & McTaggart (1988), Lomax (1996), McLean et al. (1995), McNiff (1988), McTaggart (1997), Mills (2000), Noffke & Stevenson (1995), O'Hanlon (1996), Oja & Smulyan (1989), Pålshaugen (1991), Rahman (1993), Reason (1988), Reason & Bradbury (2001, 2008), Bradbury (2015), Stringer (1996), Toulmin & Gustavsen (1996), Whyte (1991), Winter (1987, 1989), Zuber-Skerritt (1991, 1992, 1996).

8 Ikke minst i Tyskland. Jf. f.eks. Cremer (1975), Cremer et al. (1978), Diessenbacher & Müller (1977), Eichner & Schmidt (1974), Fiedler & Hörmann (1978), Haag et al. (1972), Horn (1979), Hron et al. (1979), Kappler (1979), Karl (1977), Krüger et al. (1975), Moser (1974, 1976, 1977a, 1977b), Rathmayr (1976), Sievers (1978), Zedler & Moser (1983). Den tyske diskusjonen om aksjonsforskning ser likevel ut til å ha dødd ut uten å ha preget dagens engelsk-språklige og skandinaviske utvikling.

problematisert som fordomsfulle, utilstrekkelige, unødvendige og misvisende for menneskevitenskapene. Kritikken preget aksjonsforskningen som vokste frem nedenfra i et allment radikaliseret miljø i både industrialiserte og tredje verden-land, som mot-kulturelle, anti-imperialistiske og til dels vitenskapskritiske initiativer preget av «barfot-forskningens» oppfordring: «Grav der du står!» (Lindqvist, 1978). Frem til førsteutgaven av *Handbook of Action Research* (Reason & Bradbury, 2001) levde mange slike lokale aksjonsforskningsinitiativer parallele liv ikke bare i forhold til konvensjonell forskning, men også overfor hverandre.

Positivismekritikken angrep ikke bare «anvendelse» og «verdiorientering» av empirisk forskning. Metoder og kunnskapsformer ble kritisert som teknisk-teoretisk avstandsforskning med validitetsproblemer, ute etter «*prediction and control*» av «de andre» (*othering*). Metodene er ikke nøytrale og objektivitetssikrende. Såkalte «fakta» og «data» er teoriavhengige, teoriimpregnerte, perspektivavhengige samt historie, språk- og kulturavhengige. Kritikken rettet seg også mot forskningens arbeidsdelte institusjonalisering (Eikeland, 1985, 1995, 1998a, 2007). Kritisk teori, kulturelatisering og 80-tallets «post-modernistiske» angrep på «store fortellinger» og allmenne sannheter åpnet dermed for kunnskapsutvikling «nedenfra» basert på lokal tradisjonskunnskap, på taus, praktisk, deltaker- og vanebasert, intuitiv, innfødt kunnskap og kompetanse. Personlig og taus «erfaringskunnskap» fremsto med dette ironisk og paradoksalt, som uformidlet alternativ ved siden av erfaringsvitenskapenes «empiri» uten å bli integrert i repertoaret av «empiriske» metoder.

På denne bakgrunn endres også selvforståelse og praksis blant aksjonsforskere, *fra* 60- og 70-tallets alternative «verdiorientering» av konvensjonelle metoder, *via* uformidlet, alternativ kunnskapsutvikling eller «co-creation», *til* artikulering, omforming, utvikling og distingvering *innenfra* lokale praksisformer av individuelle og kollektive vaner og uvaner, *til* ferdigheter, kyndigheter og kompetanser. Kritikken er ikke lenger bare moralsk og politisk. Aksjonsforskning er *mer* enn konvensjonelle metoder brukt for andre, presumptivt «riktigere» etisk-politiske formål. Den bærer i seg et radikalt transformasjonspotensial for overgang *fra* en modernistisk og post-modernistisk samfunnsmessig posisjonering *til* noe annet (Eikeland, 1998a).

Det mest radikale filosofisk, metodologisk og institusjonelt er tanken om at samfunnsforskning *ikke* nødvendigvis har «de andre» som studieobjekt, fortolket og forklart gjennom teorier hentet *utenfra* de studenters erfaringer og virkelighet. Den konvensjonelle drakampen mellom kvantitative og kvalitative metoder er irrelevant og avsporende for aksjonsforskningens problemstillinger. *Begge* er basert på en arbeidsdeling hvor utenforstående forskere studerer «de andre». Aksjonsforskerne forsker imidlertid nå i økende grad «på seg selv» individuelt, og kollektivt på et «vi/oss» som kollegium innenfra profesjonelle, organisatoriske og andre praksisformer. De bryter med grunnleggende, modernistiske forestillinger om hva forskning skal være. Den motkulturelle aksjonsforskningen samler i stedet folk til deling gjennom åpen, kritisk dialog omkring egen praktisk erfaring fra arbeidsliv eller andre lokale arenaer og fellesskap. Det dreier seg nå verken om *prediction* eller *control*, *verken* om observasjon og forklaring av *eller* manipulasjon og intervensjon i *andres* sosiale realiteter, men om analyse, tydeliggjøring, artikulering, utvikling og forbedring av egne. Den erfaringsbaserte, skjelnende dialogen blant «innfødte» kolleger er den nye aksjonsforskningens metode for å studere og utvikle «måter-å-gjøre-ting-på» i smått og stort. Folk i forskerstillinger kan delta som «fasilitatorer» i en åpen prosess hvor opplevelser og praktiske erfaringer analyseres, og mønstre oppdages og artikuleres, men *skillet* mellom forsker og utforsket er i ferd med å bli opphevet.⁹

Aksjonsforskning som parallell motkultur?

Feltekspesimeringens og verdiorienteringens uavklarte forhold til konvensjonell forskning reiste utfordringer rundt kunnskapsforståelse og forskningsmetoder, men brøt ikke eksplisitt med den institusjonaliserte forskningens sosiale plassering og arbeidsdeling. 70-tallets fremvoksende «alternative» aksjonsforskning plasserte seg imidlertid utenfor den institusjonaliserte forskningen som separate parallelltradisjoner, «diskurser» eller «paradigmer» med særegne målsettinger, arbeidsmåter,

9 Eikeland (2006a, 2012a, 2017) om AFI-tradisjonens utvikling fra forskerdesign til praktisk erfaringsdesign. Praktikerforskningen vektlegger *peer groups* og *communities of inquiry* som *medium* for kunnskapsutvikling, beslektet med analyser av kommunikasjonsfellesskap som forutsetning for etikk og saklighet hos Apel (1973), Øfsti (1975) og Habermas (1981). Jf. Eikeland (1997, 2008).

kvalitetskriterier og utfordringer. Inspirert f.eks. av Freire (1974), Stenhouse (1975) og Reason og Rowan (1981) søkte den å utvikle kunnskap og innsikt innenfra profesjonelle fellesskap eller hverdagslige (*indigenous*) praksisformer som den konvensjonelle forskningen studerer utenfra. Alternativforskningen var praktisk og «erfaringsbasert» snarere enn «empirisk», slik dette skillet har etablert seg senere. Forsterket gjennom metodekritikken av konvensjonell forskning etablerte den alternativtenkende aksjonsforskningen seg som avvisende og uformidlet. For mange fremsto den som sekterisk.

Praktikerforskning

Fra begynnelsen av 1990-tallet fikk alternativ-formene, i takt med økte krav til «akademisering», fotfeste *innenfor* forskjellige profesjonsutdannelser av lærere, sykepleiere, sosionomer, ingeniører o.a. som «*practitioner research*» for forbedring av profesjonell praksis, og som «*indigenous research*» innenfor en gryende bevisstgjøringsbevegelse blant urfolk. Praktikere innenfra forskjellige kulturer, profesjoner og yrker utforsker, artikulere og utvikler praksis – måter-å-gjøre-ting-på – på egen hånd.¹⁰ Alternativismen bærer imidlertid med seg noen feller. Uten grundig gjennomtenkning av egen kunnskapsforståelse og eget kunnskapsgrunnlag blir den lett «ny-konvensjonell», sekterisk eller «uvitenskapelig». De konvensjonelle forskningsmetodene er nødvendige støttedisipliner. Men praktiker-forskningen blir ny-konvensjonell når den ikke makter å artikulere sitt alternative, praksisbaserte kunnskapsgrunnlag tilstrekkelig, basert på en kritisk gjennomtenkning av utilstrekkelighetene i de konvensjonelle forskningsmetodene. I stedet henfaller man til det konvensjonelle. For hva er «erfaringskunnskap», og hvordan artikuleres kompetanse og innsikt *innenfra* praksis? Hva er erfaringskunnskapens forhold til konvensjonelle forskningsmetoder og «empiri»? Utfordringenes kompleksitet fører lett til at man «slapper av» på kravene til «vitenskapelighet». Akademiseringspresset medfører at man «glemmer» den filosofiske og metodologiske kritikken og tyr ukritisk til konvensjonelle «empiriske metoder» som utspørring, observasjon eller eksperiment.

---

¹⁰ Jfr. f.eks. Hiim (2010), Denzin et al. (2008).

Utfordringen er imidlertid hvordan praktikere i profesjoner, yrker og organisasjoner kan nyttiggjøre seg sin opparbeidede, årelange praktiske erfaring forskningsmessig på metodologisk legitime måter. Utfordringen for både forskning og utdanning er: Hvordan integreres og valideres praktisk erfaringskunnskap i repertoaret av empiriske forskningsmetoder og i den formelt kvalifiserende utdanningen?

Alternativ-tenkningen lever i en pragmatisk selvmotsigelse: Fra 1980-tallet til i dag har «post-modernismen» åpnet for et *inkluderende* mangfold og aspektpluralisme. Post-modernismens motstandere, forfekterne av «allmenne sannheter» og «store fortellinger», er imidlertid ute-stengt fra mangfoldet. Slik gjør post-modernismen seg selv til den eneste akseptable, *allmenne* sannhet og *store* fortelling fordi: Alle «sannheter», over alt og til alle tider, er lokalt og sosialt konstruert. Dét er den nye store fortelling og universelle sannhet. Men med hvilken rett? Tilsvarende påberoper den alternative aksjonsforskningen seg *dialog* som universell metode. Unntatt og utestengt fra dialogen er imidlertid den konvensjonelle forskningens og undervisningens deduktive, didaktiske, formelle, hierarkiske, kvantitative, dataistiske og eksternalistiske metoder. Slik bygger aksjonsforskningen ikke lenger en kritisk mot-offentlighet, men avgrenser og utdefinerer seg som det Negt og Kluge (1974) beskrev som «leiroffentlighet». Leiroffentligheter er alternative, men like avstengte, dogmatiske og «identitetssikrende» som det man er imot. Seier eller tap blir eneste måte å møtes på, ikke verken «*Auseinandersetzung*» eller «*horizontsammensmelting*». Mot-offentlighetens metode er imidlertid usekterisk, dialogisk og immanent kritisk.

Aksjonsforskning som mot-offentlighet og immanent kritikk

Den tidlige aksjonsforskningen videreførte en moderne vitenskapsforståelse naivt og ukritisk. Forskjellene var utydelige. Etableringen av aksjonsforskning som «alternativ», dvs. som parallelt «paradigme» eller «diskurs», med interne og «inkommensurable» vurderingskriterier, ble nødvendig for å tydeliggjøre seg selv som noe for seg selv. Å *fortsette* som identitetskonstaterende og annerledesikrende «leiroffentlighet» uten kritisk dialog med krav og diskusjoner konvensjonell samfunnsforskning

qua hegemonisk diskurs stiller *til* og fører med seg selv *om* seg selv, er likevel en svakhet. Å «velge» verdier eller inkommensurable forskningsparadigmer – *vi* har *våre* verdier, andre har *sine* – er ikke en løsning på kompliserte normative, metodologiske og kunnskapsteoretiske spørsmål. Det svekker til slutt det man vil forsvare. Det skaper «merkelappmylder», unødvendige motsetninger samt brudd som stenger den historiske utsikten. Det åpner for en vilkårlighet hvor helt andre ting enn saklig og faglig validitet avgjør kamper om «leirhegemoni».

Hva gjenstår så som studieobjekt når det ikke lenger er det, den eller de *andre* som eksternaliserte gjenstander? For en aksjonsforskning hvis mål ikke er teknisk-teoretisk «*prediction and control*», dukker et nytt «indre objekt» frem *innenfra* praktikerforskningen, nemlig «måter-å-gjøre-ting-på» i smått og stort, felles standarder for et «vi» som kollegialt fellesskap (**praxis**). I stedet for «*prediction and control*» søker man sammen dybde- og kontekstforståelse samt utvikling av individuelle og kollektive evner og virksomhet «nedenfra-og-opp» med utgangspunkt i egenerfaring med bestemte praktiske, institusjonelle, kulturelle og historiske sammenhenger.¹¹ Konsistent, situasjonstilpasset praksis fungerer som målestokk og «attraktor» innenfra. Den metodologiske «forskningsfronten» for både aksjonsforskning og konvensjonell samfunnsforskning ligger her (Eikeland, 2006a, 2008a, 2008b). Flere begreper er sentrale for veien videre, i første rekke «immanent kritikk», «mot-offentlighet» og «historiske grunnbegreper» (Brunner et al., 1979–2004). Likeledes overskridelsen av den reelt eksisterende aksjonsforskningens «prosjektmakeri» gjennom integreringen av aksjonslæring, aksjonsforskning og reflekterende praksis i permanente former for organisasjonslæring.¹²

Bokstavelig betyr «immanent kritikk» «iboende skjelning innenfra». Begrepets historie går fra Frankfurterskolens kritiske teori på 1930- og 40-tallet til Marx og Hegel i det 19. århundret. «Forhistorien» går imidlertid videre til Platon og Aristoteles på 300-tallet f.Kr.¹³ Immanent kritikk

11 Foregrepet i begrepet «sosiologisk fantasi» hos Mills (1959) og Negt (1971).

12 Jfr. Schön, 1983, 1987; Eikeland & Berg, 1997; Eikeland, 2012a for konkretisering.

13 Se Eikeland (1985, 1998a, 2001, 2006a). Se Antonio (1981), Sabia (2010), Vaki (2005), Stahl (2013a, 2013b, 2013c), Finlayson (2014), Jaeggi (2015), Browne (2008), Särkelä (2018) om en ny interesse for immanent kritikk i Tyskland.

er ikke en teknikk plassert utenfor sitt studieobjekt som kan anvendes på andre posisjoner eller praksisformer utenfra. Den er enhver posisjons sakliggjørende, indre dynamikk (endring, bevegelse, utvikling) og arbeider dialogisk og dialektisk *innenfra* praksisformer. Hegel skriver (1971, bind 18, s. 303):

„Das ist die nähere Bestimmung der objektiven Dialektik. In dieser Dialektik sehen wir die einfachen Gedanken nicht mehr sich für sich festsetzen, sondern erstarkt, den Krieg in Feindes Land spielen.“

Dette definerer den objektive (gjenstandsiboenende) dialektikken. Den dreier seg ikke om å konstatere hver enkelt tanke for seg, men om å styrke seg ved å føre krig i fiendeland. (oversettelse, OE)

Dialektikken er en «dekonstruerende» geriljakrig med ord og argumenter bak «fiendens» linjer – *in Feindes Land*. Den består ikke i *positiv* og oppbyggelig påståelighet, avgrensning og konstatering av et eget dogmatisk-teoretisk «festningsverk» som alternativ identitet eller posisjon *ved siden av eller opp mot andre*, «*sich für sich festgesetzt als Gesetz*». Parallele, alternative posisjoner er verken dialogiske eller dialektiske, selv med slike merkelapper. Den immanente kritikken er en **praxis** som tydeliggjør, utfolder og utvikler iboenende «attraktorer» som målestokker, standarder, potensial og tendenser i en hvilken som helst *modus vivendi*; livsstil, virksomhet, posisjon, perspektiv, skoledannelse, tenkemåte, diskurs eller paradigme – indre motsetninger, motsigelser, mangler, spenninger, ufullkommenheter og utilstrekkeligheter er drivkrefter – til de *transformeres* og nye mønstre og måter-å-gjøre-ting-på trer frem som kan bli artikulert innenfra de gamle.

Denne skjelnende virksomheten er innbegrepet av hva det vil si å være kritisk dialogisk eller ”dialektisk”. Det er en distingverende metodisk ferdighet og praksis som må utføres konkret innenfra et avgrenset og konkret kunnskaps- eller kompetanseområde, praktisk, skriftlig eller muntlig. Den angriper ikke bestemte virksomheter utenfra for at de burde vært noe annet enn de forsøker å være, men kritiserer ved å vise at virksomheten *ikke er på høyde med seg selv og sitt begrep*, for at den ikke lever opp til det den utgir seg for og ikke holder hva den lover, for pragmatiske selvmotsigelser og for at den ikke kjenner sine egne forutsetninger og

derfor *ikke* ser og forstår hva den selv faktisk gjør. Derfor må en immanent kritikk tas alvorlig. Dens særpreg som *skjelnende* forsvinner så snart den formuleres positivt, konstaterende, dogmatisk og allment-abstrakt som egen «identitær» posisjon. Derfor er hermeneutiske begreper som «forståelseshorison» og «horisonsammensmeltning» mer treffende enn f.eks. «paradigmer» og «diskurser». De siste antyder en umulig, entydiggjørende og overførbar innramming. Horisonter er identiske bare for mennesker som står stille på samme sted. Horisonter glir over i hverandre og kan deles, selv *uten* fullkommen sammensmeltning. En forståelseshorison etablert innenfra aksjonsforskningen kan ikke avgrenses skarpt fra posisjoners horisonter. En horison er intet «inkommensurabelt paradigme» i Kuhns forstand (1970).

Hegel fortsetter mer kritisk-dialogisk:

„Die **andere** Dialektik ist aber die immanente Betrachtung des Gegenstandes: er wird für sich genommen, ohne Voraussetzung, Idee, Sollen, nicht nach äusserlichen Verhältnissen, Gesetzen, Gründen. Man setzt sich ganz in die Sache hinein, betrachtet den Gegenstand an ihm selbst und nimmt ihn nach den Bestimmungen, die er hat. In dieser Betrachtung zeigt er sich dann selbst auf, dass er entgegengesetzte Bestimmungen enthält, sich also aufhebt.“

Den **andre** dialektikken er imidlertid den indre oppfatningen av gjenstanden. Man griper saken for seg, uten fordommer, ideer, krav; ikke i hht. eksterne forhold, lover, grunner. Man setter seg grundig inn i saken, betrakter den i seg selv og i henhold til dens egne bestemmelser. I denne tilnærmingen viser saken selv at den er motsetningsfull og opphever seg selv. (oversettelse OE)

Når Hegel her skriver om «*die Sache*» – saken – må det tolkes i lys av det greske **pragma** som iboende standard for **praxis**¹⁴. «*Sich ganz in die Sache hineinsetzen*», dvs. å *sette seg grundig inn i saken* betyr å *etablere saken* i seg selv – i egen kropp, sjel og tanke – gjennom øvelse og tilegnelse av en «pragmatisk» eller «sakslik» kyndighet. I Aristoteles' tenkning er **pragma** ingen utvendig *ting*, men en perfektionert *virksomhets form*

14 Avsnittet krever en viss forståelse av Hegels aristoteliske bakgrunn. Jf. Eikeland 1997 og 2008a, s. 186–193.

(**enérgeia**). Sak og saklighet erverves først gjennom **praxis** eller **áskêsis** (øvelse) som praktisk erfaring eller **empeiría**. Immanent kritikk foregår innenfra praksis som utvikling og ervervelse av slik **empeiría**; praktisk ekspertkompetanse og -kunnskap. I et landskap av parallelle, alternative skoledannelser, paradigmer og diskurser virker immanent kritikk som en skole- eller paradigmeoppløsende og -opphevende, erfaringsutviklende, dialogisk mot-offentlighet «bak fiendens linjer», dvs. innenfra en hvilken som helst «leiroffentlighet». Når dens virksomhet vikles ut, kommer dens indre spenninger, utilstrekkeligheter og selvmotsigelser til overflaten. Den transformeres og opphever seg selv (*sich also aufhebt*).

Aksjonsforskningens siste praktikerforskningsfase står selv, som den immanente kritikken, midt i erfaringsdannelsekonteksten innenfra praksis, neddykket i konkrete praksisformer og i kyndig, skjelnende, utviklende og «forbedrende» beskjeftigelse med disse. Sosialantropologiens formanende «*don't go native*» er snudd på hodet. Lewins fyndord «*in order to understand it, you have to change it*» gjelder, men nyanisert som i Eikeland (2018b). Man må «*be or become a native*» uten at avstandsforskningens metoder – uhildet observasjon, utspørring og eksperimentering – dermed forkastes. Alle *er alltid allerede* innfødte. Praktikerforskningen forholder seg underbevisst til immanent kritikk som sin indre regulative ide, attraktor og kvalitetsstandard, dvs. som sin **pragma i praxis**. Immanent kritikk *er praxis*-forskning.

Immanent kritikk deler derfor første-fase-aksjonsforskningens forpliktelse til å starte innenfra konvensjonell forskning og til å føre en kritisk dialog med *hvem som helst* ikke bare om, men *som* veien fremover. Forskningsdisiplinenes kjerne er deres «metodelærer», dvs. den akkumulerte *performative* kompetanse og kunnskap forskerne besitter om hvordan ting gjøres kompetent eller inkompetent; virksomhetenes *hva, hvorfor* og *hvordan*. Metodelæren er forskningens «måter-å-gjøre-ting-på», dens profesjons- og yrkeskunnskap. Den kan og må studeres som immanent kritisk praktikerforskning.¹⁵ Gjennom metodelærens metoder overskri-

15 Eikeland (1985, 1995, 1998b, 2006a, 2017). Alvesson og Sköldberg (2017) oppsummerer samfunnsforskningens metodeutfordringer, men ser ingen transformasjon. De forblir utveisløse i komplikasjonenes labyrint uten å nevne aksjonsforskning og immanent kritikk. Abduksjon er utilstrekkelig som utvei.

der og opphever den konvensjonelle forskningen seg selv som avgrenset og annerledes enn annen praktisk kompetanse (leiroffentlighet). Den viser seg som profesjonskunnskap (Eikeland, 1997, 2013). Derfor kan den immanente kritikken ikke forbli innenfor modernismens metodologiske og institusjonelle grenser, nedarvet fra en naturvitenskapelig kunnskaps- og forskningsmodell. Den immanente kritikkens gjenstander kan ikke reduseres til utvendige «ting». Den deler likevel eksperiment- eller utprøvningsorienteringen i hverdagslige sosiale sammenhenger med praktikere som fagfeller i «utvidede» forsker-felleskap (Eikeland, 2018a). Den deler også målet med de senere aksjonsforskningsfasene om å utvikle «*indigenous*» praktikerkunnskap og -kompetanse nedenfra og innenfra praktisk erfaring, samt målet om bred medvirkning i forsknings- eller kunnskapsutviklingen, men uten å bekrefte den identitære separatismens leiroffentlighetsdannelser verken innenfor eller i opposisjon til konvensjonell forskning. Immanent kritikk bevarer og forsvarer ikke kulturdannelser som hindrer dens kritisk-utviklende og transformerende virksomhet.

Forskningen har alltid analysert seg selv i en *ars inveniendi* (induksjon) og en *ars disserendi* (deduksjon). Om den metodologiske refleksjon utvides til å gjelde psykiske, sosiale, etiske, institusjonelle, organisatoriske, politiske, økonomiske og andre forhold som gjør seg gjeldende, og må hensyntas og mestres i gjennomføring, utvikling og forbedring av forskning, så *oppheves* også metodelæren som utvendig, innholdsløs og teknisk «metadisiplin» uten substansiell (empirisk eller teoretisk) kunnskap og kompetanse. En opphevet metodelære transformeres til en *ars liberationis* og *ars vivendi*; en frigjørings- og livskunst.¹⁶

Sammenfatning

Kapittelet analyserer tilnærminger til aksjonsforskning for å antyde en form for typologi – 1) omplassering av eksperiment, 2) «feedback» av

---

16 Aksjonsforskning som immanent kritikk arbeider med begreper som har formet tenkning og samfunnspraksis gjennom århundrer som historiske grunnbegreper eller eksistensialer. De virker innenfra realhistorien, ikke som modeller og teorier påført av et adskilt forskerfellesskap. Eikeland, 1997, 1998b, 2008a, 2016a, 2016b.

forskningsresultater, 3) forskningsekspertise i «folkets tjeneste», 4) forskere og forskning nyttig for praktikere, 5) samarbeid mellom forskere og praktikere i utviklingsarbeid, 6) mot-kulturell praktikerforskning eller innenfra-forskning og 7) immanent kritikk – som gjennomskuer dagens merkelapp-tendens. Teksten er en grovt sett historisk gjennomgang med en indre logikk hvor synliggjøringen av utilstrekkeligheter i de forskjellige aksjonsforskningstypene bringer frem nye grep og begreper som har gjort seg underbevisst og underforstått gjeldende hele tiden. Teksten avrundes med «immanent kritikk» som aksjonsforskningens sentrale, iboende målestokk og virksomhetsform som «attraktor». Immanent kritikk utgjør den «indre logikk» i overgangene mellom formene og samtidig den «endelige» formen. Artikkelen forsøker på den måten å være i overensstemmelse med sin egen konklusjon.

Referanser

- Achenbach, G. B. (1984). *Philosophische Praxis*. Köln: Verlag für Philosophie Jürgen Dinter.
- Altrichter, H., Posch, P. & Somekh, B. (1993). *Teachers investigate their work. An introduction to the methods of action research*. London & New York: Routledge.
- Alvesson, M. & Sköldberg, K. (2017). *Reflexive methodology – new vistas for qualitative research, 3rd edition*. London: Sage Publications.
- Antonio, R. J. (1981). Immanent critique as the core of critical theory: Its origins and developments in Hegel, Marx and contemporary thought (s. 330–345). *The British Journal of Sociology*, 32(3).
- Apel, K. O. (1973). *Transformation der Philosophie, Band I: Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik, Band II: Das Apriori der Kommunikationsgemeinschaft*. Frankfurt a.M: Suhrkamp Verlag.
- Argyris, C., Putnam, R. & McLain Smith, D. (1985). *Action science*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Atweh, B., Kemmis, S. & Weeks, P. (1998). *Action research in practice – partnerships for social justice in education*. London: Routledge.
- Aubert, V. (1970). Aksjonsforskning. I G. Rødahl (Red.), *Sosialpolitikken og samfunnsforskning*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Aubert, V. (1973). Aksjonsforskning og sosialpolitikk. I Th. Axelsen & A. Finset (Red.), *Aksjonsforskning i teori og praksis* (s. 104–121). Oslo: Cappellens Almbøker.
- Bacon, F. (1960/1620). *The new organon*. Indianapolis: Bobbs-Merrill Educational Publ.

- Baritz, L. (1960). *The servants of power – a history of the use of social science in American industry*. Westport, CT: Greenwood Press Publishers.
- Benne, K. D., Bradford, L. P., Gibb, J. R. & Lippitt, R. O. (1975). *The laboratory method of changing and learning*. Palo Alto, CA: Science and Behavior Books.
- Bradbury, H. (2015). *The Sage handbook of action research* (3. utg.). London: Sage Publications.
- Brooks, A. & Watkins, K. E. (Red.) (1994). *The emerging power of action inquiry technologies*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Browne, C. (2008). The end of immanent critique? *European Journal of Social Theory*, 11(1), 5–24.
- Brox, O. (1990). *Praktisk samfunnsvitenskap*, Universitetsforlaget, Oslo.
- Brunner, O., Conze, W. & Koselleck, R. (1979–2004). *Geschichtliche Grundbegriffe – historisches Lexicon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. Stuttgart: Klett-Cotta.
- Brydon-Miller, M. & Coghlan, D. (Red.) (2014). *Sage encyclopedia of action research*. London: Sage Publications.
- Bryk, A., Sebring, P. B., Allensworth, E. & Luppescu, S. (2010). *Organizing schools for improvement*. Chicago: University of Chicago Press.
- Campbell, D. T. (1978). Qualitative knowing in action research. I M. Brenner, P. Marsh & M. Brenner (Red.), *The social contexts of method* (s. 184–209). London: Croom Helm.
- Carr, W. & Kemmis, S. (1986). *Becoming critical – education, knowledge and action research*. London: The Falmer Press.
- Chen, I., Cook, S. W. & Harding, J. (1948a). The field of action research. *American Psychologist*, 3(2), 43–50.
- Chen, I., Cook, S. W. & Harding, J. (1948b). The use of research in social therapy. *Human Relations*, 1(4), 497–511.
- Collier, J. (1945). United States Indian Administration as a laboratory of ethnic relations. *Social Research*, 12(3), 265–303.
- Collins, A., Joseph, D. & Bielaczyc, K. (2004). Design research: Theoretical and methodological issues. *Journal of the Learning Sciences*, 13(1), 15–42.
- Cook, Th. D. & Campbell, D. T. (1979). *Quasi-experimentation – design and analysis issues for field settings*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Corey, S. M. (1953). *Action research to improve school practices*. New York: Teachers College, Columbia University.
- Cremer, C. (1975). *Transparenz wissenschaftliche Prozesse durch Aktionsforschung?* Dortmund: Pädagogischen Hochschule Ruhr.
- Cremer, C., Klehm, W. F. & Wolf, R. (1978). *Aktionsforschung – Wissenschaftshistorische und gesellschaftliche Grundlagen – methodische Perspektiven*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.

- Cunningham, J. B. (1993). *Action research and organizational development*. Westport, CT: Praeger.
- Denzin, N. K., Lincoln, Y. S. & Tuhiwai, S. L. (Red.). (2008). *The handbook of critical and indigenous methodologies*. Los Angeles & London: SAGE.
- Dewey, J. (1974/1938). *Erfaring og opdragelse*. Oslo & København: Dreyer & Christian Ejlertsen's forlag.
- Diessenbacher, H. & Müller, A. (1977). Aufklärungswissenschaft in praktischer Absicht? Zu den Grundlagen von Aktionsforschung. I A. Lüdtker & H. Uhl (Red.), *Kooperationen der Sozialwissenschaften* (s. 111–138). Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- Eichner, K. & Schmidt, P. (1974). Aktionsforschung – Eine neue Methode? *Soziale Welt – Zeitschrift für sozialwissenschaftliche Forschung und Praxis*, 25(2), 145–168.
- Eikeland, O. (1985). *H. W. Smith og jakten på den skjulte mening eller: The actual meaning of triangulation*. I D. Østerberg & P. Otnes (Red.), *Sosiologisk Årbok, 1985* (s. 173–208). Oslo: Institutt for Sosiologi, UiO.
- Eikeland, O. (1995). Aksjonsforskningens horisonter – et forsøk på å se lenger enn til sin egen nesetipp. I Eikeland & Finsrud (Red.), XXXXX (s. 211–268).
- Eikeland, O. (1997). *Erfaring, dialogikk og politikk – Den antikke dialogfilosofiens betydning for rekonstruksjonen av moderne empirisk samfunnsvitenskap. Et begrephistorisk og filosofisk bidrag* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Eikeland, O. (1998a). *Faglige metamorfoser og immanente konvergenser – opptakt til et nytt kunnskapsforvaltningsregime* (AFI-notat 5/98). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Eikeland, O. (1998b). Anamnêsis – dialogisk erindringsarbeid som empirisk forskningsmetode. I O. Eikeland & K. Fossetøl (Red.), *Kunnskapsproduksjon i endring – nye erfarings- og organisasjonsformer* (AFIs skriftserie nr. 4, s. 95–136). Oslo: Arbeidsforskningsinstituttet.
- Eikeland, O. (2000). Vitenskapsteori – objektivitets- og begrepskritikk. Skrevet foredrag for Riksrevisjonen – Forvaltningsrevisjonen. Hankø, 25. mai 2000. Upublisert. Hentet fra https://www.academia.edu/4398035/VITENSKAPSTEORI_-_OBJEKTIVITETS_-_OG_BEGREPSKRITIKK
- Eikeland, O. (2001). Action research as the hidden curriculum of the western tradition. I P. Reason & H. Bradbury (Red.), *Handbook of action research – participative inquiry and practice* (s. 145–155). London: Sage Publications.
- Eikeland, O. (2006a). The validity of action research – validity in action research. I K. Aagaard Nielsen & L. Svensson (Red.), *Action and interactive research – beyond theory and practice* (s. 193–240). Maastricht and Aachen: Shaker Publishing.
- Eikeland, O. (2006b). Condensing ethics and action research – extended review essay. *Action Research*, 4(1), 37–47.
- Eikeland, O. (2007). Why should mainstream social researchers be interested in action research? *International Journal of Action Research*, 3(1+2), 38–64.

- Eikeland, O. (2008a). *The ways of Aristotle – Aristotelian phrónêsis, Aristotelian philosophy, and action research*. Bern: Peter Lang Publ.
- Eikeland, O. (2008b). Afterthoughts on ethics and action research. I J. Lehtonen & S. Kalliola (Red.), *Dialogue in working life research and development in Finland* (s. 29–53). Frankfurt a.M: Peter Lang Publishers.
- Eikeland, O. (2009). Habitus-validity in organisational theory and research – social research and work life transformed. I B. Brøgger & O. Eikeland (Red.), *Turning to practice with action research* (s. 33–66). Frankfurt a.M: Peter Lang Publishers.
- Eikeland, O. (2012a). Action research and organisational learning – a Norwegian approach to doing action research in complex organisations. *Educational Action Research Journal*, 20(2), 267–290.
- Eikeland, O. (2012b). Action research; applied research, intervention research, collaborative research, practitioner research, or praxis research? *International Journal of Action Research*, 8(1), 9–44.
- Eikeland, O. (2013). Bricolage? En kunnskapsteoretisk drøfting av utviklingsarbeidets former og egenart. I G. Bjørke, H. Jarning & O. Eikeland (Red.), *Ny praksis – ny kunnskap. Om utviklingsarbeid som sjanger* (s. 373–398). Oslo: ABM media.
- Eikeland, O. (2016a). Cosmópolis or koinópolis? I M. Papastephanou (Red.), *Cosmopolitanism: Educational, Philosophical and Historical Perspectives* (s. 21–46). Switzerland: Springer International Publishing.
- Eikeland, O. (2016b). If *phrónêsis* does not develop and define virtue as its own deliberative goal – what does? *Labyrinth*, 18(2), 27–49.
- Eikeland, O. (2017). Aristotelisk aksjonsforskning? I S. Gjøtterud (Red.), *Aksjonsforskning i Norge – Teoretisk og empirisk mangfold* (s. 133–164). Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Eikeland, O. (2018a). *Traces of hê hodós – an internal but neglected connection between learning and philosophy* (Upublisert).
- Eikeland, O. (2018b). (Why) does action research need to intervene and change things? *International Journal of Action Research*, 14(2–3), 110–125.
- Eikeland, O. & Berg, A. M. (1997). *Medvirkningsbasert organisasjonslæring og utviklingsarbeid i kommunene*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Eikeland, O. & Finsrud, H. D. (Red.). (1995). *Research in action – forskning og handling, søkelys på aksjonsforskning* (AFIs skriftserie 1). Oslo: Work Research Institute.
- Elliott, J. (1976). Developing hypotheses about classrooms from teachers' practical constructs: An account of the work of the Ford Teaching Project. *Interchange*, 7(2), 2–22.
- Elliott, J. (1978). What is action research in schools? *Journal of Curriculum Studies*, 10(4), 355–357.

- Elliott, J. (1987). Educational theory, practical philosophy and action research. *British Journal of Educational Studies*, 25(2), 149–169
- Elliott, J. (1991). *Action research for educational change*. Milton Keynes: Open University Press.
- Engeström, Y. (2005). *Developmental work research: Expanding activity theory in practice*. Lehmanns Media.
- Fanon, F. (1967). *Jordens fordømte*. Oslo: Pax Forlag.
- Feyerabend, P. (1975). *Against method – outline of an anarchistic theory of knowledge*. London: Verso.
- Feyerabend, P. (1978). *Science in a free society*. London: Verso.
- Feyerabend, P. (1987). *Farewell to reason*. London: Verso.
- Fiedler, P. A. & Hörmann, G. (Red.). (1978). *Aktionsforschung in Psychologie und Pädagogik*. Darmstadt: Dr. Dietrich Steinkopff Verlag.
- Finlayson, J. G. (2014). Hegel, Adorno and the origins of immanent critique. *British Journal for the History of Philosophy*, 22(6), 1142–1166.
- Fraser, M. W. (2009). *Intervention research: Developing social programs*. Oxford: Oxford University Press.
- Freire, P. (1974). *De undertryktes pedagogikk*. Oslo: Gyldendal.
- French, W. L. (1985). The emergence and early history of organization development with reference to influences upon and interactions among some of the key actors. I *Contemporary organization development – current thinking and applications* (s. 12–27). Glenview, IL & London, UK: Scott, Foresman & Company.
- French, W. L. & Bell, C. H. Jr. (1990). *Organization development – behavioral science interventions for organization improvement* (4. utg.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, Inc.
- Greenwood, D. J. & Levin, M. (1998). *Introduction to action research – social research for social change*. London: Sage Publications.
- Gustavsen, B. (1986). Social research as participative dialogue. I F. Heller (Red.), *The use and abuse of social science* (s. 143–156). London: Sage Publications.
- Gustavsen, B. (1988). Noen trekk ved utviklingen av «aksjonsforskning» i arbeidslivet. I *Sosiologisk Årbok* (s. 215–238). Oslo: Institutt for Sosiologi, Universitetet i Oslo.
- Gustavsen, B. (1990). *Strategier for utvikling i arbeidslivet*. Oslo: Tano.
- Haag, F., Krüger, H., Schwärzel, W. & Wildt, J., (Red.). (1972). *Aktionsforschung – Forschungsstrategien, Forschungsfelder und Forschungspläne*. München: Juventa Verlag.
- Habermas, J. (1981). *Theorie des Kommunikativen Handelns*, 2 Bände. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.
- Hegel, G. W. F. (1971). *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie I*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp Verlag.

- Heron, J. (1996). *Co-operative inquiry – research into the human condition*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.
- Hiim, H. (2010). *Pedagogisk aksjonsforskning. Tilnærminger, eksempler og kunnskapsfilosofisk grunnlag*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Horn, K. (Red.). (1979). *Aktionsforschung: Balanceakt ohne Netz? Methodische Kommentare*. Frankfurt a.M.: Syndikat Autoren- und Verlagsgesellschaft.
- Hron, A., Kompe, H., Otto, K. P. & Wächter, H. (Red.). (1979). *Aktionsforschung in der Ökonomie*. Frankfurt a.M. & New York: Campus Verlag.
- Hume, D. (1978/1740). *A treatise of human nature* (Selby-Bigge og Nidditch, 2. utg.). Oxford: Clarendon / Oxford University Press.
- Jaeggi, R. (2015). Towards an immanent critique of forms of life. *Raisons Politiques*, 57(1), 13–29.
- Jahoda, M., Deutsch, M. & Cook, S. W. (1951). *Research methods in social relations* (1. utg.). New York: The Dryden Press.
- Jensen, J. B. & Eikeland, O. (2020). Kært barn har mange navne: læringsspiralens mange forklædninger i organisationsudvikling og aksjonsforskning. I M. Sunesen et al. (Red.), *Aktionsforskning i et læringsperspektiv* (s. 41–74). København: H. Reitzel.
- Jones, S. H. (2013). *Handbook of autoethnography*. London: Routledge.
- Juna, J. & Kral, P. (Red.). (1996). *Schule Verändern durch Aktionsforschung*. Innsbruck & Wien: Studien Verlag.
- Kappler, E. (1979). Die Aufhebung der Berater-Klienten-Beziehung in der Aktionsforschung. I R. Wunderer (Red.), *Humane Personal- und Organisationsentwicklung – Festschrift für Guido Fischer zu seinem 80. Geburtstag* (s. 41–62). Berlin: Duncker & Humblot.
- Karl, F. (1977). Aktionsforschung – gesellschaftstheoretische Defizite und politische Illusionen. *Das Argument*, 19(101), 67–78.
- Kemmis, S. (1994). Action research. I *International Encyclopedia of Education Research and Studies* (s. 42–48). London: Pergamon Press.
- Kemmis, S. & McTaggart, R. (Red.). (1988). *The action research planner* (3. utg.). Victoria: Deakin University Press.
- Kidder, L. H. (1981). *Selltiz, Wrightsman and Cook's research methods in social relations* (4. utg.). New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Krüger, H., Klüver, J. & Haag, F. (1975). Aktionsforschung in der Diskussion. *Soziale Welt*, 26(1), 1–30
- Kuhn, T. (1970). *The structure of scientific revolutions* (2. utg.). Chicago: The University of Chicago Press.
- Lattal, K. A. & Laipple, J. S. (2003). Pragmatism and behavior analysis. I K. A. Lattal & P. N. Chase (Red.), *Behavior theory and philosophy* (s. 41–61). New York: Kluwer Academic / Plenum Publishers.

- Lewin, K. (1973/1946). Action research and minority problems. I K. Lewin, *Resolving social conflicts* (s. 201–216). London: Souvenir Press.
- Lindqvist, S. (1978). *Gräv där du står – Hur man utforskar ett jobb*. Stockholm: Bonniers.
- Lippitt, R. (1949). *Training in community relations – a research exploration toward new group skills*. New York: Harpers & Brothers Publishers.
- Lomax, P. (Red.). (1996). *Quality management in education – sustaining the vision through action research*. London: Routledge.
- Lyotard, J. F. (1979). *La condition postmoderne: rapport sur le savoir*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Løchen, Y. (1970). *Sosiologens dilemma*. Oslo: Gyldendal norsk forlag.
- Løchen, Y. (1973). Aksjonsforskningen. I V. Aubert (Red.), *Sosiologen i samfunnet* (s. 35–56). Oslo: Universitetsforlaget.
- Marinoff, L. (2001). *Philosophical practice*. San Diego, CA: Academic Press.
- Marr, J. (2003). Empiricism. I K. A. Lattal & P. N. Chase (Red.), *Pragmatism and behavior analysis* (s. 63–81).
- Marrow, A. J. (1964). Risks and uncertainties in action research (Kurt Lewin Memorial Award Address 1964). *Journal of Social Issues*, 20(3) 5–20.
- Marrow, A. J. (1969). *The practical theorist: The life and work of Kurt Lewin*. New York: Basic Books.
- Mathisen, T. (1973). Aksjonsforskning. I V. Aubert (Red.), *Sosiologen i samfunnet* (s. 137–152). Oslo: Universitetsforlaget.
- Mathisen, W. C. (1989). *Mellom akademia og marked – Styring av forskning i instituttsektoren. Melding 1989:2*. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- Maus, K. W. & Roll-Hansen, N. (1985). *Grunnforskning og anvendt forskning ved universitetene. Utredninger om forskning og høyere utdanning*. 1985:4. Oslo: NAVFs utredningsinstitutt.
- McKernan, J. A. (1996). *Curriculum action research – a handbook of methods and resources for the reflective practitioner*. London: Kogan Page.
- McLean, J. E., Herman, J. & Herman, J. L. (Red.). (1995). *Improving education through action research: A guide for administrators and teachers*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- McNiff, J. (1988). *Action research – principles and practice*. London: Routledge.
- McTaggart, R. (Red.). (1997). *Participatory action research – international contexts and consequences*. Albany: State University of New York Press.
- Mikesell, L., Bromley, E. & Khodyakov, D. (2013). Ethical community-engaged research: A literature review. *American Journal of Public Health*, 103(12), 7–14.
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Mills, G. E. (2000). *Action research – a guide for the teacher researcher*. Upper Saddle River, NJ: Merrill.

- Moser, H. (1974). *Handlungsorientierte Curriculumforschung*. Weinheim & Base: Beltz Verlag.
- Moser, H. (1975). *Aktionsforschung als kritische Theorie der Sozialwissenschaften*. München: Kösel Verlag.
- Moser, H. (1976). Anspruch und Selbstverständnis der Aktionsforschung. *Zeitschrift für Pädagogik*, 22(3), 357–368.
- Moser, H. (1977a). *Methoden der Aktionsforschung – Eine Einführung*. München: Kösel-Verlag.
- Moser, H. (1977b). *Praxis der Aktionsforschung – Ein Arbeitsbuch*. München: Kösel-Verlag.
- Negt, O. (1971). *Sociologisk fantasi og eksemplarisk indlæring – til teori og praksis i arbejderuddannelsen*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Negt, O. & Kluge, A. (1974). *Offentlighet og erfaring – Til organisasjonsanalysen av borgerlig og proletarisk offentlighet*. Nordisk Sommeruniversitets skriftserie nr. 3.
- Noffke, S. E. & Somekh, B. (2009). *The Sage handbook of educational action research*. London: Sage Publications.
- Noffke, S. E. & R. B. Stevenson (1995). *Educational action research: Becoming practically critical*. New York: Teachers College Press, Columbia University.
- O’Hanlon, C. (Red.). (1996). *Professional development through action research in educational settings*. London: Falmer Press.
- Oja, S. N. & Smulyan, L. (1989). *Collaborative action research – a developmental approach*. London: The Falmer Press.
- Polanyi, M. (1958). *Personal knowledge – towards a post-critical philosophy*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Popper, K. R. (1957). *The poverty of historicism*. Abingdon & New York: Routledge.
- Pålshaugen, Ø. (1988). *A Norwegian programme of action research for participative democracy*. I tysk oversettelse i Fricke, Werner & Jäger, Wieland (Red.), *Sozialwissenschaften und Industrielle Demokratie* (s. 83–113). Bonn: Verlag Neue Gesellschaft.
- Pålshaugen, Ø. (1991). *Som sagt, så gjort? Språket som virkemiddel i organisasjonsutvikling og aksjonsforskning*. Novus Forlag, Oslo.
- Pålshaugen, Ø. (2009). How to generate knowledge from single case research on innovation? *International Journal of Action Research*, 5(3) 231–254.
- Raabe, P. R. (2001). *Philosophical counseling. Theory and practice*. Westport & London: Praeger.
- Rahman, A. (1993). *People’s self-development – perspectives on participatory action research*. London: ZED Books.
- Rapaport, R. N. (1970). Three dilemmas in action research – with special reference to the Tavistock experience. *Human Relations*, 23(6), 499–513.

- Rathmayr, B. (1976). Ein neues Selbstverständnis der Aktionsforschung. *Zeitschrift für Pädagogik*, 22(3), 369–376.
- Reason, P. & Rowan, J. (Red.). (1981). *Human inquiry – a sourcebook of new paradigm inquiry*. Chichester & New York: John Wiley & Sons.
- Reason, P. (Red.). (1994). *Participation in human inquiry*. London: Sage publications.
- Reason, P. (Red.). (1988). *Human inquiry in action – developments in new paradigm research*. London: Sage Publications.
- Reason, P. & Bradbury, H. (Red.). (2001). *Action research – participatory inquiry & practice*. London: Sage publications.
- Reason, P. & Bradbury, H. (Red.). (2008). *The Sage handbook of action research – participative inquiry and practice* (2. utg). London: Sage Publications.
- Reinharz, S. (1979). *On becoming a social scientist – from survey research and participant observation to experiential analysis*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. New York: Oxford University Press.
- Rothman, J. & Thomas, E. J. (1994). *Intervention research – design and development for human service*. New York: The Haworth Press.
- Sabia, D. (2010). Defending immanent critique. *Political Theory*, 38(5), 684–711.
- Särkelä, A. (2018). *Immanente Kritik und soziales Leben: Selbsttransformative Praxis nach Hegel und Dewey*. Klostermann Weisse Reihe. Frankfurt a.M.: Vittorio Klostermann.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- Sanford, N. (1970): Whatever happened to Action Research? *The Journal of Social Issues*, 26(4), 3–24.
- Schön, D. A. (1983). *The reflective practitioner – how professionals think in action*. New York: Basic Books.
- Schön, D. A. (1987). *Educating the reflective practitioner*. San Francisco: Jossey-Bass Publishers.
- Shumsky, A. (1958). *The action research way of learning*. New York: Bureau of Publications, Teachers College, Columbia University.
- Sievers, B. (1978). Organisationsentwicklung als Aktionsforschung. *Zeitschrift für Organisation*, 4, 209–218.
- Spjelkavik, Ø. (1995). Applied research or action research? I O. Eikeland & H. D. Finsrud (Red.), XXXX (s. 269–296).
- Stahl, T. (2013a). *Immanente Kritik – Elemente einer Theorie sozialer Praktiken*. Frankfurt a.M. / New York: Campus Verlag.
- Stahl, T. (2013b). *What is immanent critique?* SSRN Working Papers. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2357957>
- Stahl, T. (2013c). Habermas and the project of immanent critique. *Constellations*, 20(4), 533–552.

- Stenhouse, L. (1975). *An introduction to curriculum research and development*. London: Heinemann.
- Stringer, E. T. (1996). *Action research – a handbook for practitioners*. London: Sage Publications.
- Svensson, L., Ellström, P. E. & Brulin, G. (2007). On interactive research. *International Journal of Action Research*, 3(3), 233–249.
- Thorsrud, E. (1976). Complementary roles in action research. I A. W. Clark (Red.), *Experimenting with organizational life – the action research approach* (s. 77–90). New York & London: Plenum Press.
- Toulmin, S. & Gustavsen, B. (Red.). (1996). *Beyond theory – changing organizations through participation*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Vaki, F. (2005). Adorno contra Habermas and the claims of critical theory as immanent critique. *Historical Materialism*, 13(4), 79–120.
- Weber, M. (1904). *Die "Objektivität" sozialwissenschaftlicher und sozialpolitischer Erkenntnis*, s. 146–214 i *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 6. Auflage, Tübingen, 1985: J.C.B. Mohr (Paul Siebeck).
- Whyte, W. F. & Hamilton, E. L. (1964). *Action research for management – a case report on research and action in industry*. Homewood, IL: Richard D. Irwin Inc. and the Dorsey Press.
- Whyte, W. F. (Red.). (1991). *Participatory action research*. London: Sage Publications.
- Winch, P. (1958). *The idea of a social science and its relation to philosophy*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Winter, R. (1987). *Action-research and the nature of social inquiry*. Avebury: Aldershot.
- Winter, R. (1989). *Learning from Experience – Principle and Practice in Action Research*. London: The Falmer Press.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical Investigations*. Oxford, 1976: Blackwell.
- Zedler, P. & H. Moser (Hrsg.) (1983). *Aspekte qualitativer Sozialforschung – Studien zu Aktionsforschung, empirischer Hermeneutik und reflexiver Sozialtechnologie*. Opladen: Leske Verlag.
- Zuber-Skerritt, O. (red.) (1991). *Action Research for Change and Development*. Aldershot: Avebury.
- Zuber-Skerritt, O. (1992). *Action Research in Higher Education – Examples and Reflections*. London: Kogan Page.
- Zuber-Skerritt, O. (red.) (1996). *New Directions in Action Research*. London: The Falmer Press.
- Øfsti, A. (1975). *Språk og Fornuft – Spørsmålet om subjektens transcendentale enhet – sett på bakgrunn av Wittgensteins filosofi*. Tromsø: Universitetsforlaget.